

FLETCHER:

AZ OROSZ ÁLLAMRÓL, AVAGY AZ OROSZ CÁR
KORMÁNYZÁSI MÓDJA
(AKIT ÁLTALÁBAN MOSZKVAI CÁRNAK NEVEZNEK).
EZEN ORSZÁG LAKÓINAK ERKÖLCSEIRŐL
ÉS SZOKÁSAIRÓL VALÓ LEÍRÁSSAL
(Részletek)

Giles Fletcherről és „Az Orosz Államról...” c. munkáról

Giles Fletcher (1548–1611), a 16. század végi Oroszországról írott munka szerzője a Cambridge-i egyetemen végzett, és 1581-ben jogi doktori címet szerzett. Többször járt diplomáciai megbizatással külföldön, Skóciában, Németországban, Hollandiában. 1588–89-ben I. Erzsébet királynő megbízásából Oroszországban tartózkodik, az angol kereskedelmi társaság ügyeit intézi. Angliába hazatérve 1591-ben közreadja Oroszországban készített feljegyzéseit, a királynőnek ajánlva művét („Of the Russe common Welth...”). A mű megjelenése után az Oroszországban tevékenykedő angol kereskedők igen hamar a könyv betiltását kezdték követelni, mivel attól féltek, hogy Fletcher Oroszországra nézve nem túl hízelgő véleménye miatt a cár megharagszik, és ők esetleg elveszítik emiatt az addigi kedvező lehetőségeiket. Céljukat el is érték, úgyhogy az akkori kiadásnak szinte valamennyi példányát megsemmisítették.

Oroszországban, érthető módon, még kevésbé volt népszerű Fletcher műve. Karamzin ugyan már hivatkozik rá, és bizonyos részeit közre is adja saját művének keretein belül, de teljes fordítását önállóan csak 1848-ban kísérlik meg kiadni. A könyv sorsa: betiltás, elkobzás. A kiadását szorgalmazó moszkvai professzort, O. M. Bogyanszkijt a kazanyi egyetemre helyezik át. Végülis 57 év múlva, 1905-ben adják ki Fletcher munkáját az 1848. évi fordítás alapján (az általunk közölt szöveg is ezen alapszik), majd rövidesen 1906-ban és 1911-ben is megjelenik.

„Az Orosz Államról...” c. mű máig fontos forrása a 16. század végi Oroszországnak, nyilvánvaló pontatlanságai, elfogultsága és torzításai ellenére is. Sok megfigyelést, tudósítást tartalmaz az ország földrajzára, kormányzására és mindennapjaira vonatkozólag, amelyek gyakran személyes megfigyeléseken és a források ismeretén alapulnak. Hiányosságainak legnagyobb része azonban abból ered, hogy műve kevésbé a személyes tapaszt-

talatokon – hiszen Moszkvában gyakorlatilag a külvilágtól elzárva tartották – és sokkal inkább az előző angol utazók – elsősorban J. Horsey – megfigyelésein alapuló kompiláció. Erősen szubjektív hangvétele rendkívül tanulságossá teszi munkáját késői korok olvasói számára, választ ad arra a kérdésre: hogyan vélekedtek a korabeli nyugatiak Oroszországról. Egyben jó bizonyítéka annak, hogy érdeklődés mutatkozott ebben az időben Nyugat-Európában az orosz fejlődés iránt – amely érdeklődés szükségképpen részrehajló volt.

Ó Királyi Felségének.

Legkegyelmesebb Úrnő!

Felséged által szolgálati ügyekkel az Orosz Cárhoz elküldetvén, megfigyeltem földjének helyzetét és szokásait, onnan visszatérvén pedig, valamelyes rendbe szedve megfigyeléseimet, bátorkodtam a jelen kis munkámban átnyújtani azokat Királyi Felségednek. Céлом az volt, hogy inkább a fontosabb, mintsem szórakoztató, és elsősorban igaz, nem pedig furcsa dolgokat feljegyezzem magamnak. A kormányzás ottani módjában Felséged ne csupán egy nagyon különös, de egy valóban létező formáját méltóztassék látni a *zsarnoki államnak* (amely távolról sem hasonlít az Ön kormányzati rendszeréhez), amelyben nincsenek Istenről való igaz ismeretek, nincsenek írott törvények, nincsen egységes igazságszolgáltatás, kivéve azt, amelynek forrásul *szóbeli törvény* szolgál, tehát olyan kormányzati hatalmakat, amelyeknek a legnagyobb szükségük van törvényre ahhoz, hogy megfékezzék saját igazságtalanságukat. Cselekedeteik, amilyen mértékben terhesek és nyomorúságosak az országot lakó szerencsétlen elnyomott nép számára, ugyanolyan mértékben adhat nekem és Felséged más hű alattvalóinak alapos okot magunkat szerencséseeknek tudni, és hálát adni az Istennek Felséged királyi és kegyelmes kormányzásáért, Önnek pedig több vigaszt és örömet azáltal, hogy Királyságában Ön nem rabok felett uralkodik, hanem alattvalók felett, akik kötelességeiket szeretetből teljesítik, nem pedig félelemből. A Mindenható Atya jutalmazza Felségedet hosszú és szerencsés kormányzással ebben az életben, az eljövendő életben pedig fogadja be Önt Jézus Krisztus az ő Országába!

- Felséged leghűségesebb alattvalója és szolgálója G. Fletcher.

AZ OROSZ ÁLLAMRÓL

OROSZORSZÁG LEÍRÁSA, KITERJEDÉSE SZÉLTÉBEN ÉS HOSSZÁBAN, TÁJAINAK ELNEVEZÉSE

1. fejezet

Oroszországot valaha *Szarmataföldnek* nevezték. Elnevezése akkor változott meg (egyések véleménye szerint), amikor különböző kicsi, de önálló, független, egymásnak nem alávetett területekre forgácsolódott szét, ugyanis a „roz” szó orosz nyelven azt jelenti: szétválasztani vagy felosztani. Az oroszok azt mesélik, hogy négy fivér: *Truvor*, *Rurik*, *Szineusz* és *Varég* felosztották maguk közt ennek az országnak az északi vidékeit, ez alatt a déliek hasonlóképpen másik négy testvér: *Kij*, *Scsek*, *Horiv* és nővéruk, *Libegy* kezében voltak; mindegyikük a saját neve alapján nevezte el a területét. Ettől a felosztástól kezdve az egész ország az *Oroszföld* elnevezést kapta, Krisztus után 860 körül. Ami az általam néhány kozmográfus *Sztrabon Geográfájának* 7. könyvéből. *Sztrabon* fellelt feltételezést illeti, miszerint az oroszok a *rokszolánoktól* kölcsönözték volna a nevüket, és velük egy és ugyanazon nép lettek volna, nem állja meg a helyét, sem a szóképzést illetően (amely nagyon erőltetett), sem a *rokszolánok* lakóhelyét figyelembevéve, amely (*Sztrabon* adatai alapján) két folyó, a *Tanaisz* és a *Boriszoen* között található, egészen ellentétes irányban, mint *Oroszföld*.

Abban az időben, amikor még *Szarmataföldnek* nevezték ezt a vidéket, két fő részre tagolódott: *Fehér* és *Fekete Szarmataföldre*. *Fehér Szarmataföld* magában foglalta az egész, *Livóniától* északra és keletre húzódó térséget, nevezetesen: a ma *Dvinszkinek*, *Vaszszkinak*, *Usztyuzszkinak*, *Vologdainak*, *Kargopolszkinak*, *Novgorodinak* stb. nevezett területeket, amelyeknek a székhelye, vagy fővárosa *Nagy Novgorod* volt. *Fekete Szarmataföldnek* nevezték az egész délen fekvő, az *Euxinusi*-, vagy *Fekete-tengerig* húzódó földet, a következő fejedelemségeket: a *Vlagyimirit*, *Moszkvait*, *Rjazanyit* stb. Néhányan úgy vélik, hogy a *Szarmataföld* elnevezését eredetileg egy *szarmatától* kölcsönözte, akit *Mózes* és *József* Szarmosznak neveznek, *Joktán* fiának, *Ever* unokaöccsének, *Szimov* nem-*A Teremtés Könyve* 10. fejezet zetségéből; de ez, úgy tűnik, csak egy feltevés, amely a *Szarmosz* névvel való hasonlóságon alapszik, mert *Joktán* utódainak lakhelye, *Mózes* leírása szerint, a *Mésa*, vagy *Maszi* (az *Amoniták-hegy*) és *Séfár* között helyezkedett

el, az *Eufrátesz* folyó közelében. Ezért hát nem hihető, hogy *Szarmosz* valamilyen kolóniát alapított volna olyan távoli északi és északkeleti vidéken.

Oroszország határai

Oroszország északon *Lappfölddel*, és az *Északi-óceánnal*; délen a *Krími-nek* is nevezett *Tatár-földdel* határos; keleti szomszédságában a *Nogaj Tatárok* élnek; ők uralják a *Volgától* a *Kaszpi-tengerig* húzódó területet; nyugati és délnyugati határán fekszik *Litvánia*, *Livónia* és *Lengyelország*.

Oroszország fejedelemségei

Az egész ország, amely ma egyetlen uralkodó kormányzata alatt áll, a következő fő fejedelemségeket, vagy tartományokat foglalja magában: a *Vlagyimirit* (amely az első helyet foglalja el a cári titulus viselői között, mert uralkodóházuk ennek a tartománynak a fejedelmétől származik), a *Moszkvait*, *Nyizsegorodit*, *Pszkovit*, *Szmolenszkit*, *Nagy-Novgorodit* (vagy *Alsó-Novgorodit*), *Rosztovit*, *Jaroslavlit*, *Beloozeroit*, *Rjazanyit*, *Dvinszkit*, *Kargopolszkit*, *Mescserszkit*, *Vazsszkit*, *Usztyuzsszkit*, *Galicit*. Ezek azok a területek, amelyek régóta Oroszországhoz tartoznak; de sokkal nagyobbak és kiterjedtebbek, mint az angol térségek, bár lakójuk kevesebb.

Hódítással szerzett tartományok, vagy földek

Más tartományokat és földeket az *Orosz Cár* nemrég hódított meg és egyesítettek többi birtokaikkal, ezek a következők: a *Tveri*, *Jugorszki*, *Permi*, *Vjatkai* a *Bolgárországi*, *Csemyigovi*, *Udorszki*, *Obdorszki*, *Kondijszki* és *Szibéria* nagy része, amelynek lakói ha nem is született oroszok, azért az *Orosz Cár*nak engedelmességeknek, az ő országa törvényei szerint élnek, adókat és illetékeket is neki fizetnek saját népével egyenlő mértékben. Mindezekon kívül neki van alávetve a nemrég meghódított *Kazanyi* és *Asztrahanyi* kánság is. Ami az összes litvániai birtokát illeti (amely 30, vagy még annál is több jelentős város), a *livóniai Narvával* és *Derpttel* együtt teljesen elvesztek, mert az utóbbi években megszerezte őket a *Lengyel* és a *Svéd* király. Mindezek a fejedelemségek, vagy tartományok negyedes igazgatásnak vannak alávetve, amelyet *Csetvertynek*, azaz *tetrarchiának*, vagy negyedes részeknek neveznek. Róluk még szó lesz a tartományokról és a kormányzati módjukról szóló fejezetben.

Az egész ország kiterjedése szélétében és hosszában

Az egész ország szélességét és hosszát tekintve is nagy térséget foglal el. Északról dél felé (ha a *Kolától Asztrahanyig* mérjük, amely kissé keleti irányban van) 4200 verszt, vagy mérföld hosszúságban terül el. Ezen kívül az *Orosz Cár*nak sok birtoka van északon, messze a *Kolán* túl, a „*Tromschua*”

folyóig, amely 1000 verszt hosszan folyik, jóval a *Pesengán* túl, *Varduzig*, de ezek a birtokok nem kizárólagosan az övéi, határaik sincsenek még határozottan kijelölve, mert a *Svéd* és a *Dán* királynak, ugyanúgy, mint az *Orosznak* is, van ott néhány városa, amelyek nincsenek elhatárolva egymástól; miért is mindegyik uralkodó kinyilvánította igényét mindezekre az északi birtokokra. Szélessége (ha azoktól a részekről, amelyek *Narvánál* messzebb fekszenek nyugaton, haladunk keleten *Szibériának* addig a helyéig, ahol a cári határőrség található) 4.400 versztig terjed. Egy verszt (az ő számításuk szerint) 1.000 lépés, háromnegyed része az angol mérföldnek. Ha az *Orosz* Cár összes birtoka olyan lakott és betelepített lenne, mint némely hely, vagy alig tudná hatalma alatt megtartani, vagy legyőzné valamennyi szomszédos uralkodót.

A TALAJRÓL ÉS AZ ÉGHAJLATRÓL

2. fejezet

Oroszországban a talaj nagyrészt homokos, mégis nagyon alkalmas a földművelésre. Északon *Szent Miklós* kikötője és a *Kola* körül, és északnyugaton *Szibéria* felé, az egész föld, az éghajlat és a rendkívül nagy hideg miatt, télen terméketlen, és átjárhatatlan erdők borítják. A *Kazanyi* és *Asztrahanyi* kánság között, a *Volga* folyó mentén húzódó térség (ahol bár nagyon termékeny a talaj) szintén lakatlan, a *Volga* nyugati partjának kivételével, ahol a Cár néhány erődje áll határőrséggel. Ennek az az oka, hogy a *krimi tatárok*, akik maguk nem építenek városokat (mert vad és nomád életmódjuk van) és nem engedik az *oroszoknak* (akiknek a katonai ereje igen távol van), hogy benépesítsék ezeket a vidékeket. *Volgdától* (amely majdnem 1.700 versztnyire van *Szent Miklós* kikötőjétől) *Moszkváig* és lejjebb délnek, *Krim* határáig (ugyanakkora terület, amely szintén kb. 1.700 verszten húzódik) a talaj nagyon termékeny és a vidék kellemes: sok legelő, búzamező, erdő és víz van arra nagy bőségben. Ugyanezt mondhatom el a *Rjazany* (amely *Moszkvától* délkeletre van), *Novgorod* és északnyugaton *Pszkov* (Vobsko) legtávolabbi része közt húzódó területről is. *Moszkva* és *Szmolenszk* (délnyugatra van *Litvániától*) között a talaj ugyancsak nagyon termékeny és kellemes fekvésű.

Az egyes évszakok mindent megváltoztatnak erre és nagyon elcsodálkozunk, ha tél múltával nyáron látjuk *Oroszországot*. Télen mindent beborít a hó, amely szünet nélkül hull, és néha egy vagy két jardnyi is leesik; ilyen nagy hó főleg északon fordul elő. A folyók és más vizek egy jardnyi,

vagy még annál is nagyobb vastagságban befagynak, bármilyen sebesfolyásúak vagy szélesek legyenek is. A tél általában öt hónapig tart, mégpedig november elejétől március végéig, amikor a hó már olvadni kezd.

A hideg Oroszországban

Egyetlen pillantás az orosz téltre, és már fázik az ember. Ilyenkor olyan nagy a hideg, hogy a cseppekként, vagy egyszerre kiöntött víz jéggé fagy, még mielőtt leérne a földre. A legnagyobb hidegben, ha az ember a kezébe vesz egy ónból, vagy más fémből készült edényt vagy kancsót (természetesen nem a fűtött szobában) az ujjai abban a pillanatban hozzáfagynak, és amikor elrántaná őket, a bőre ottmarad. Amikor kijön a meleg szobából a hidegre, elakad a lélegzete, a hideg levegő fojtogatja. Nemcsak az úton levőket, hanem az embereket a piacokon, utcákon, városokban is próbára teszi a hideg; egyesek teljesen megfagynak, mások összeesnek az utcán; sokakat úgy hoznak be a városba szánban ülve és ilyen testhelyzetben megfagyva; megint másoknak lefagy az orruk, fülük, orcájuk, ujjaik, lábuk stb. Gyakran előfordul, hogy a medvék és a farkasok (amikor különösen kegyetlen a tél), az éhség által űzve csapatostul jönnek ki az erdőkből, rátámadnak a településekre, és feldűlják őket; ilyenkor a lakosok kénytelenek elmenekülni. Ezzel szemben nyáron minden egészen már arcot ölt: az erdők (zömmel fenyő-, és nyírfaerdők) annyira üdítőek, a rétek és a szántóföldek olyan zöldék, és bennük tarka virágok és a madarak olyan sokasága (leginkább a fülemülék, amelyek itt, úgy látszik, szebben dalolnak és többfélék, mint bárhol másutt), hogy nehéz lenne még egy olyan országot találni, ahol az utazgatás ilyen szívderítő lenne.

Az ilyen gyors átmenetet a télből a tavaszba, úgy látszik a hó üdvös hatása okozza: egész télen fehér takaróként borítja be a földet, és megvédi a fagytól, tavasszal pedig (amikor a nap melegíteni kezd, és a havat vízzé változtatja) beszívódik és átítatja a részben homokos földet, olyan mélyen, hogy a fűvek és növények, a napsugarak hatására, kicsíráznak és tömegeesen, nagy tarkaságban bújnak elő rövid idő alatt. Amilyen hideg a tél, olyan rendkívül forró a nyár, különösen júniusban, júliusban és augusztusban: errefelé sokkal forróbb, mint Angliában.

A KORMÁNYZÁS MÓDJA

7. fejezet

A kormányzás módja náluk egészen olyan, mint a törököknél, amelyet, láthatólag megpróbálnak utánózni, már amennyire ez lehetséges országuk helyzete és politikai ügyekben való jártasságuk mértéke szerint.

A kormányzás Oroszországban tirannikus

A kormányzás náluk teljesen tirannikus: egész működése egyedül a Cár hasznára és előnyére történik, ráadásul a legleplezetlenebb és legbarbárabb módon. Ez látható a *Sophismatából*, vagy kormányzati módjuk titkárból, amelyet alább ismertetek, továbbá az egyszerű nép és a nemesség elnyomásából, tekintet nélkül rangjukra és különböző kapcsolataikra, ezt tapasztaljuk az adókat és illetékeket illetően is, amelynek kivetésében a legcsekélyebb igazságosságot sem tanúsítják, s nem fordítanak figyelmet sem a magasabb rendre, sem az egyszerű emberekre. Egyébként a nemesség jogilag nem korlátozott szabadságot élvez az egyszerűbb és alsóbb néposztályok fölötti uralkodásban és elnyomásukban az egész országban, bárhol is jelenjenek meg az ehhez a rendhez tartozó személyek, de kiváltképp ott, ahol adománybirtokkal rendelkeznek, vagy ahová a Cár kormányzati szolgálatra nevezte ki őket. Némi jelentéktelen engedményt azért az alsóbb néposztályhoz tartozóknak is tettek azzal, hogy földjüket bármelyik fiukra ráhagyhatják, ebben a tekintetben rendszerint a mi *Gauillkinde*-unkat követik, és vagyonukkal szabadon rendelkezhetnek, mert jogukban áll elajándékozni vagy örökül hagyni azt saját akaratuk szerint. De ennek ellenére mindkét osztály, a nemesek és az alsóbb néposztálybeliek is, a saját vagyonukhoz való viszony tekintetében lényegében nem mások, mint a cári jövedelmek őrzői, mert minden, amit szereztek, előbb vagy utóbb a cári kincsesládákba vándorol, ahogy ez majd látható lesz a kincstára gyarapításához felhasznált eszközökből és az adóbehajtás módjaiból, amelyet alább, a cári adókról és jövedelmekről szóló fejezetben ismertetek.

Ami az egyeduralmi kormányzás fogalmát alkotó főbb pontokat, vagy tételeket illeti (nevezetesen: *törvények megalkotása és érvénytelenítése, hivatali személyek kinevezése, a hadüzenet és külföldi hatalmakkal való szövetség megkötésének joga, valamint a büntetés és megkegyelmezés joga, a polgári és bűnvádi perekben hozott ítélet megváltoztatásának jogával együtt*), azok mind olyannyira magától értetődően illetik meg a Cárt és a fősege alatt álló Dumát, hogy öt tekinthetjük mind a legfőbb törvényhozónak, mind magának a végrehajtónak is minden számbajöhető tárgyban. Minden, az államot érintő új törvény vagy rendelkezés mindig előbb lép életbe, mint ahogy valamilyen közös gyűlés vagy tanács ebből az alkalomból összeülne. Dumáján kívül a Cár senkivel sem tanácskozik azokról a dolgokról, amelyekről már előzetesen elkészült a rendelet; némely püspököt, archimandritát, szerzetest kivéve, és velük is csak azért, hogy kiharánálja a nép vallásosságát (mindig hátrányára), amely szentnek és igazságosnak tart mindent, ami püspökei és papsága egyetértésével történt. Ezért a

Cár, hasznot húzva mostani hanyatlásából, az egyházat adományokkal és privilégiumokkal támogatja, amelyeket a püspököknek és kolostoroknak adományoz, mert mindannyian megértik, hogy a vallásosság és a babona a lehető legjobb kiszolgálói a tirannikus kormányzati formának, és különösen nélkülözhetetlenek megtartásához és megvédelmezéséhez.

Másodszor, ami a társadalmi és kormányzati tisztségeket illeti a birodalomban, itt nincs egyetlen örökölhető rang sem, bármilyen magas vagy alacsony legyen is, éppen ellenkezőleg, a kinevezés egyik vagy másik tisztségre közvetlenül magától a Cártól függ, olyannyira, hogy még a deákokat is nagyrészt ő maga nevezi ki a nagyobb városokban. A mostani Cár (hogy teljesebben átadhassa magát az istenhitnek) minden olyan jellegű ügyet, amely az állam kormányzásával kapcsolatos, teljes egészében felesége bátyjára, *Borisz Fjodorovics Godunov* bojárja bízott.

Harmadszor, ugyanezt elmondhatjuk a bírósági ügyek viteléről is, különösen azokról, amelyek életről és halálról döntenek. Nincs senki, aki a bírói tisztséget, vagy hatalmat öröklés révén vagy oklevél alapján viselné, hanem valamennyiüket a Cár akaratából, kijelölése alapján nevezik ki, és a bírókat annyira korlátozzák hivataluk ellátásában, hogy azok nem mernek egy ügyben sem maguk dönteni, hanem teljes egészében Moszkvába küldik az ügyet, a cári Dumába. Hogy megmutassa hatalmát alattvalói élete felett, a megboldogult Ivan Vasziljevics Cár sétái vagy utazásai alkalmával megparancsolta, hogy kaszabolják le azoknak a színe elé kerülőknek a fejét, akiknek az ábrázata nem tetszett neki, vagy akik nem tetsző módon tekintettek rá. Parancsát nyomban teljesítették, és a fejek lába elé hulltak.

Negyedszer, ami a büntett elkövetésében megvádoltak fellebbezését és bűnbocsánatát illeti, úgy az teljesen a cári akarattól és kegytől függ. A mostani Cárné, könyörületes lévén, és mivel szívesen foglalkozik államügyekkel (házastársa erre való alkalmatlansága miatt), ilyen esetekben teljesen szabadon cselekszik, s megbocsájt a bűnösöknek (különösen születésnapján és más jeles ünnepeken) saját nevében. A kegyelmet nyilvánosan hirdetik ki, és egyáltalán nem ejtenek szót benne magáról a Cárról. Még nem is olyan régen éltek itt egyes, a régi nemesség soraiból való személyek, akik öröklés révén különböző területeket birtokoltak korlátlan hatalommal és azzal a joggal, hogy tetszésük szerint a fellebbezés lehetősége nélkül ítélezhetnek birtokaikon minden ügyben, s nem tartoztak a cárnak számadással; de mindezeket a jogokat *Iván Vasziljevics* a mostani Cár atyja eltörölte és elvette tőlük.

A ZEMSZKIJ SZOBOR TANÁCSKOZÁSAIRÓL

8. fejezet

*A zemszkij szobor
tisztségei*

Az államügyek nyilvános meg-
táncskozásának legmagasabb fórumát
szobornak, azaz *országos gyűlésnek* nevezik. Az ilyen gyűléseken résztvevő
személyek rangjai és címei sorrendben a következők: 1. maga a Cár, 2. né-
hányan a nemesek közül, szám szerint legfeljebb huszan, akik valameny-
nyien a Cár Dumájának a tagjai, 3. ugyanannyi ismert egyházi személyiség.
Ami a polgárokat, vagy a nép más képviselőit illeti, őket nem engedik be
erre a gyűlésre, mert az egyszerű népet ott nem tekintik többnek raboknál,
akiknek az a kötelességük, hogy engedelmességedjenek, nem pedig az, hogy
törvényeket bocsássanak ki, és nincs joguk bármit is tudni a közügyekről
egészen addig, amíg minden el nincs döntve és le nincs zárva.

*A szobor összehívásának
módja*

A zemszkij szobor a következ-
képpen ül össze. A Cár kiadja a paran-
csot, hogy hívják össze a Dumájában helyet foglaló nemesek közül azokat,
akiknek a megjelenését ő maga jónak látja, a patriarkával együtt, aki meg-
hívja papságát azaz mindkét metropolitát, mindkét érseket, és azokat a
püspököket, archimandritákat és szerzeteseket, akik a legnagyobb hírnév-
nek és tiszteletnek örvendenek. Amikor valamennyien összegyűlnek a cári
udvarban, akkor jelölik ki a tanácskozás napját, amelyre általában a pénte-
ket választják, mert ez szent nap.

Amikor a megjelölt nap elérkezik, az egyházi személyek előbb össze-
gyűlnek egy kitűzött időben, egy *sztolnak* nevezett helyen. Mihelyt megér-
kezik a Cár előkelőségei kíséretében, valamennyien felállnak, és a tornácon
fogadják őt, követve a patriarkát, aki megáldja a Cárt mutató és középső
ujjával, megérintve homlokát és mindkét orcáját, azután megcsókolja a
jobb vállát. Ezután bemennek a tanácskozás számára kijelölt terembe, ahol
a következő sorrendben ülnek le: a Cár a szoba egyik oldalán elhelyezett
trónon foglal helyet. Nem messze tőle, egy nem túl nagy, négyszögletes
asztalhoz (amelynél körülbelül húsz ember fér el) ül le a patriárka metro-
politáival, püspökeivel és a Cári Duma néhány jelentősebb személyiségével,
két *deákkal* vagy titkárral (az úgynevezett *Duma-titkárokkal*), aki mindent
feljegyeznek, ami történik. A többiek a szoba falai mentén húzódó pado-
kon foglalnak helyet, rangjuknak megfelelő sorrendben. Azután az egyik
titkár (előadói minőségben) ismerteti az összejövetel célját, és előadja azo-
kat az ügyeket, vagy fő tárgyakat, amelyekről dönteni kell. De azt, hogy
egyes személyek véleménye alapján terjesszenek elő valamilyen közhasznú

dologgal kapcsolatos törvényjavaslatot (ahogy ez Angliában történik), az *Orosz* zemszkij szobor egyáltalán nem teszi lehetővé az alattvalóknak.

Az ügyek megtárgyalása

Amikor a titkár előterjesztette az ügyet tárgyalásra, először a patriárka és a papság hangját, vagyis véleményét kívánják hallani, amelyet rangjuk sorrendjében adnak elő; de ezek a vélemények mindig egyformák, és különösebb önálló megjegyzés nélkül hangzanak el, mint egy betanult lecke. Minden javaslatra egyforma a válaszuk, amelynek általában ez a tartalma: *a Cár és az ő Dumája bölcs, tapasztalt a politikai és közügyekben, és sokkal rátermettebb megítélni, mi a jó az országnak, mivel ők (t. i. a papok) csak Isten szolgálatával és a hittel kapcsolatos kérdésekkel foglalkoznak, és ezért kérik őket (t. i. a Cárt és a Dumát), hogy hozzák meg a szükséges döntést, maguk pedig tanács helyett kötelességüknek és hivatásuknak megfelelően imádsággal fogják segíteni a törvényhozókat stb.* Így, vagy majdnem így válaszol mindegyikük, amikor rákerül a sor, azután feláll valaki az archimandriták vagy a szerzetesek közül, aki bátrabb a többinél (egyébként előre kijelölték), és kéri a Cárt, hogy kegyeskedjen megparancsolni saját felséges véleményének ismertetését, hogyan is szóljon az *íródeák* által előterjesztett ügyben hozandó neki tetsző határozatot. Erre az előre kijelölt titkár a Cár nevében azt válaszolja, hogy *Őfelsége, a Duma tagjaival egyetértésben, alapos és józan megfontolás után úgy találja, hogy az előterjesztett dolog jó és hasznos az országnak; de mindazonáltal Őfelsége felszólítja a résztvevőket, mint – el kell ismerni, valóban – istenfélő és tudós embereket, hogy adjanak hangot véleményüknek és ítéletüknek, azért, hogy megerősíthessék vagy kiigazíthassák a megtárgyalásra előterjesztett ügyet, s azután ismét felhívja őket, hogy nyúljanak elő véleményüket, és amennyiben jóváhagyják az előkészített javaslatot, nyilvánítsák ki egyetértésüket avégett, hogy hozzá lehessen kezdeni a végső határozat meghozatalához.* Nyomban azt követően, hogy kinyilvánította egyetértését (ami mindig gyorsan lezajlik), a papság visszavonul, megáldva a Cárt, aki a patriarkát a másik szobáig kíséri, azután visszatér a helyére és ott marad egészen addig, amíg minden be nem fejeződik.

Az ügyeket, amelyekről a *szobor* döntést hozott, a *deákok*, vagy titkárok proklamáció formájában szétküldik az ország minden részébe és a fontosabb városokba, ahol a fejedelmek és az illető helységek *deákjai*, vagy titkárai kihirdetik. A tanácskozás befejeztével a Cár díszlakomán látja vendégül a papságot, és ezután valamennyien hazatérnek.

*A NEMESSÉGRŐL ÉS AZOKRÓL AZ ESZKÖZÖKRŐL,
MELYEKET A KORMÁNYZÁS FÓRUMAINAK MEGFELELŐEN,
MEGGYENGTÉSÜKRE HASZNÁLNAK*

9. fejezet

*Hübéres Hercegek
a nemesség vezetői*

A személyek, vagy méltóságok hierarchiája Oroszországban (a legfelsőbb hatalmat, azaz magát a Cárt leszámítva) sorrendben a következő: I. A *nemesség*, amely négy osztályra tagolódik. A legelőkelőbbek származás, hatalom és jövedelem tekintetében a *Hübéres Hercegek*, más néven a kiemelt, vagy privilegizált hercegek. Valamikor a saját területeiken korlátlan hatalmuk és külön bíraskodási joguk volt, hasonlóan a *német* nemesekhez, vagy méltóságokhoz; de a továbbiakban (jogaikat feltételesen meghagyva) alávetette őket a *Bela*-ház, amikor kezdett megerősödni és terjeszkedni szomszédai rovására. Kezdetben csak háború idején voltak kötelesek szolgálni a Cárt, bizonyos számú lovaszt kellett kiállítaniuk, de a megboldogult Cár, *Ivan Vasziljevics*, a mostani Cár atyja, aki nagyeszű ember és ravasz politikus volt, egyeduralma megszilárdítására törekedve elkezdte fokozatosan megfosztani a *Hübéres Hercegeket* korábbi nagyságuktól és hatalmuktól, míg végül nemcsak alattvalóivá, hanem *holopokká*, azaz valóságos rabokká, jobbágyokká tette őket. Valójában ők maguk sem beszélnek magukról másként sem a hivatalos iratokban, sem a Cárhoz intézett magánkérelmekben, mint, hogy ők hatalmukat, birtokaikat, életüket és minden egyébét illetően a Cár akaratától függnnek, éppen úgy, mint a többi alattvaló.

Azok az eszközök és intézkedések, amelyeket erre a célra a Cár felhasznált mind a Hübéres Hercegek, mind a többi nemes ellen. a következők – vagy ilyesfélék – voltak: először is, versengést szított köztük a rang- és tisztségbeli elsőségért, és e célból felbujtotta a származásra nézve kevésbé előkelő nemeseket, hogy magasabbra törjenek, váljanak egyenlőkké azokkal, akik előkelőbb nemzetségből származnak. Megátalkodottságukat és kölcsönös acsarkodásukat a maga hasznára fordította, és az ármánykodásokról és összeesküvésekről szóló rágalmakat és besúgásokat úgy fogadta, mintha azokat saját személye és az állam ellen fondorkodták volna ki. Ily módon gyengítette meg a Cár a legerősebbeket és pusztított el egyeseket mások által, majd végül nyíltan kezdett cselekedni, és a megmaradtakat arra kényszerítette, hogy mondjanak le a javára jogaikról.

*Az opricsnyikok és a zemszkijek
tábora, amelyet a Cár hozott létre*

Másodszor, alattvalóit két részre, vagy táborra osztotta, s teljesen szétvá-

lasztotta őket egymástól. Az egyikbe tartozókat opricsnyikoknak, vagy kiválasztott embereknek nevezte el. Ide azok a magasabb rendbéli személyek és kismesek tartoztak, akiket a Cár maga mellé vett, hogy megvédjé és megoltalmazza őket, mint hű alattvalóit. A többieket *zemszkijeknek*, vagy „közönséges” embereknek nevezte. A zemszkijek voltak a legegyszerűbb és legsóbbs néposztály, azokat a nemeseket is ide értve akiket a Cár el akart pusztítani mint kormányzatával elégedetleneket és mint olyanokat, akik ellene ármánykodtak. Ami az *opricsnyikokat* illeti, a Cár gondoskodott arról, hogy számban, előkelőségben, gazdagságban, fegyverzetben stb. messze felülmúlják a zemszkijeket, akikről épp ellenkezőleg, megtagadta pártfogását, olyannyira, hogyha közülük valakit egy *opricsnyik* (akiket a saját táborához számított) kirabolt vagy megölt, nem kaphatott semmilyen elégtételt sem bírósági úton, sem cári fellebbezéssel. Ők és a többiek is sorrendben be voltak jegyezve egy könyvbe, ezért valamennyien tudták, ki *zemszkij*, és ki tartozik az *opricsnyikok* kategóriájába. És ez a szabadság, amely egyeseknek lehetővé tette, hogy kiraboljanak és meggyilkoljanak másokat, akiket nem védtek sem az ítélszékek, sem a törvények (hét évig), arra szolgált, hogy az első tábort és a cári kincstárat gyarapítsa, továbbá, hogy hozzásegítsen annak eléréséhez, amiről eközben sem felejtkezett meg a Cár, azoknak a számára gyűlöletes nemeseknek az elpusztításához, akik közül egy hét leforgása alatt egyedül Moszkva városában körülbelül háromszáz embert ölt meg. Az ilyen zsarnoki tetteket, amelyekkel az volt a célja, hogy általános viszályt keltsen és mindenütt megossza alattvalóit, a rendkívüli bizalmatlanság és kiüttalan rettegés hatására követte el (feltételezésem szerint). Ez a bizalmatlanság és félelem a nemesek közül való számos honfitársával szemben a lengyelekkel és krimi tárokkal folyó háború idején keletkezett a cárbán, amikor erősen gyanakodott (ez a gyanú az ügyek rossz állása miatt alakult ki benne) arra, hogy azok összeesküdtek a lengyelekkel és a krimiekkel. Ennek alapján néhányukat ki is végeztette. A jelzett módszert azért választotta, hogy megsza baduljon a megmaradottaktól.

Ez az aljas politika és barbár magatartás (ha mostanra vége is szakadt) annyira megrázta az egész országot és odáig fokozta az általános zúgolódást és az engesztelhetetlen gyűlöletet, hogy (nyilvánvalóan) nem végződhetett másként, mint országos felkeléssel.

Miután birtokba vette összes örökölt vagyonukat és földjeiket, és megfosztotta őket minden joguktól, egyedül címüket hagyva meg, másik földet adott nekik „pomésztye-jogon” (ahogy itt nevezik), amelynek birtoklása a Cár akaratától függ, és amely nagy távolságra van, az ország más

vidékein. Ilyen módon távolította el őket olyan területekre, ahol sem kegyúri jogokat nem gyakorolhattak, sem hatalmukkal nem élhettek, nem lévén ottani születésűek vagy jól ismertek azokon a helyeken; ezáltal a legelőkelőbb nemesek (akiket Hűbéres Hercegeknek neveznek) egyenlővé lettek a többiekkel, mindössze azzal a különbséggel, hogy a hozzájuk ragaszkodó nép képzelete magasabbra helyezte őket, és minden gyűlésen mindig ők foglalják el az első helyet.

Azok az eszközök, amelyekkel megkísérlik megakadályozni, hogy ezek a családok felemelkedjenek és visszanyerjék korábbi rangjukat, a következők: először is, sok örökösnek nem engedik meg, hogy házasságot kössön, azért, hogy nemzetségüknek magva szakadjon. Másokat *Szibériába*, *Kazanyba* vagy *Asztrahanyba* küldenek a szolgálat ürügyén, és ott megölik vagy tömlőcbe ültetik őket. Egyeseket kolostorba zárnak, ahol belépnek a szerzetesrendbe, szabad akaratból és saját kívánságra tett fogadalmat színlelve, félelemből, nehogy hamis vádat emeljenek ellenük valamilyen bűntényben. Itt a külön őr és maguk a szerzetesek annyira éberrel ügyelnek rájuk (a fejükkel felelnek, ha a fogoly megszökik), hogy semmilyen remény nem marad számukra, fogságban kell leélni hátralevő napjaikat. Mint ezeket, úgy a más hozzájuk hasonló eszközöket is, amelyeket Iván Vasziljevics Cár módolt ki, mind a mai napig alkalmazzák a Godunovok, akik rokonuk, a Cárné házassága révén emelkedtek fel. Most ők kormányozzák a Cárt is, az országot is (különösen *Borisz Fjodorovics Godunov*, a cárné fivére), s minden eszközzel arra törekednek, hogy elpusztítsák vagy megalázzák a legelőkelőbb és legrégebb nemességet. Akiket a legveszélyesebbnek tartottak magukra nézve, és a leginkább képesnek arra, hogy szembeszálljanak terveikkel, már eltávolították. Ezek a következők voltak: *Andrej Kurakin-Bulgakov* herceg, egy mind származására, mind hatalmára nézve előkelő ember. Ugyanígy elbántak *Pjotr Golovinnal* (börtönbe zárták, ahol meg is halt), *Vaszilij Jurjevics* Herceggel és a *Golicinokkal*, *Andrej Ivanovics Sujszkijjal*, aki rendkívül okos ember hírében állt. Az elmúlt évben ugyanilyen módon fosztottak meg életétől egy kolostorban (ahová bezárták) egy bizonyos *Iván Petrovics Sujszkij* nevű Herceget, aki nagytekintélyű és érdemes férfiú volt és aki hat, vagy hét évvel ezelőtt *Pszkov* városában kiállta a *lengyel* király, *Báthori István* ostromát, akinek 100.000 katonáját hősiessé visszaverte saját maga és hazája nagy dicsőségére, s a *lengyelek* szégyenére. Az a hír járta, hogy *Nyikita Romanovics*, aki anyai ágon a Cár nagybátyja, méreg, vagy más erőszakos halál által halt meg.

A legelőkelőbb nemesi családok neve Oroszországban

A legelőkelőbb nemesi családok neve sorrendben a következő: 1. *Vlagyimir Fejedelem* családja az első, amelynek utolsó tagja egy leány, aki özvegy és gyermektelen (mint fentebb már említettem), valamikor *Garion Magnusnak*, a dán király fivérének a felesége volt, most kolostorba van zárva. 2. *Msztyiszlavszkij Herceg*. Őt is kolostorba zárták, egyetlen fiának pedig megtiltották, hogy házasságot kössön, hogy nemzetségüknek magva szakadjon. 3. *A Glinszkijek*. Csak egy maradt közülük, az is gyermektelen, egyetlen leánygyermeket leszámítva. 4. *A Sujszkijok*. Négyen vannak fivérek, valamennyien fiatal emberek és nőtlenek. 5. *A Trubeckijok*. Ebből a családból négyen maradtak életben. 6. *A Bulgakovok*. Most ezt a családot *Golicinoknak* hívják, közülük öten élnek, de valamennyien ifjak még. 7. *A Vorotinszkijok*. Ebből a családból mindössze ketten maradtak. 8. *Az Odojevskijek*. Ők is csak ketten vannak. 9. *A Tyeljatjevskijek*. Egy maradt közülük. 10. *A Tatyevok*. Hárman vannak. Ezek hát a vezető családok nevei, akiket *Hűbéres Hercegek* néven ismernek, és akik valójában mostanra mindenüket elvesztették, az egy titulusukat és a nép hozzájuk való jóindulatát kivéve, amely kész idővel újból felemelni őket, ha egyáltalán még életben lesz közülük valaki.

A nemesség második rétege

A nemesség második rétegét a *bojárok* alkotják. Ide azok tartoznak, akiket a Cár (mivel nemesek) tanácsnoki címmel jutalmazott. A nemeseknek e két említett osztálya jövedelmét azon földjei után kapja, amelyeket a Cár adományoz nekik és amelyeket ők a Cár akaratából birtokolnak (hiszen örökölt földjük nem sok maradt, ahogy fentebb már említettem). Jövedelmük mintegy ezer márkára rúg évente, a Cártól a katonai szolgálatért járó pénzbeli illetményen felül, amely évi 700 rubel körül van, ennél többet senki sem kap.

De nem lehet ugyanide sorolni *Borisz Fjodorovicsot*, aki mint *kegyenc*, nem kerülhet egy sorba a többiekkel, ő a Cár sógora, akit az Orosz Cár mindenhatósága és hatalma folytán az ország kormányzójává tett meg. Földbirtokaiból származó évi jövedelme, egyéb illetményeivel együtt eléri, sőt meg is haladja a 93.000 rubelt, amint az a következőkből kiderül. A *vjazmai* és *dorogobuzsi* örökölt birtokáról (amelyet ő virágoztatott fel) 6.000 rubelt kap évente; *istállómesteri* tisztségéért 12.000 rubelt, vagy márkát, amelyet az *istállómesteri falvakból* szed be, vagy azoknak a különleges privilégiumoknak a révén élvez, amelyek ennek a tisztségnek a velejárói. Ezek a privilégiumok bizonyos moszkvakörnyéki földek és városok birtoklásában nyilvánulnak meg. Ezen felül, ő híz hasznos az összes méhes

és rét jövedelméből, amely a Moszkva folyó mindkét partján, fölfelé harminc, lefelé negyven verszt hosszan húzódik. A tisztség után járó illetményen túl még 15.000 rubelt kap a Cártól pénzjáradék formájában. A *vazsszki* területről különleges privilégium alapján 32.000 rubelt kap a *Követi Negyedből*, a prémikészítő iparból származó jövedelmen kívül *Rjazanyból* és *Szeverszkből* (egy másik kiváltságlevél alapján) 30.000 rubelt, *Tverből* és *Torzokból*, a másik privilegizált helyről 8.000 rubelt, a *moszkvai* fürdők és vízi fürdőházak után 1.500 rubelt, nem is beszélve azokról a birtokokról és földekről, amelyeket a Cár akaratából birtokol, és amelyek messze meghaladják azt a földmennyiséget, amit az összes többi nemesnek juttattak.

Van még egy *Glinszkij*, akinek földjeiből és adományokból származó jövedelme 40.000 rubél körül van évente. Ezzel a jövedelemmel ő maga rendelkezhet, mert *Borisz* feleségének nővérét vette el; különben nagyon együgyü és majdnem gyengeelméjű. Irányítása és birtokai vezetése *Boriszra* van bízva.

A nemesség harmadik rétege

A harmadik osztályhoz a *vajdák*, vagyis azok a nemesek tartoznak, akik jelenleg vagy korábban fővezérek voltak a háborúban. Címüket, vagy titulusukat átörökítik az utódokra, és magasabban állnak azoknál a hercegeknél és nemeseknél, akik nem tartoznak az első két osztályhoz, vagyis a *Hübéres Hercegek* és a *bojárok* közé.

A nemesség ezen három osztályát, mégpedig a *Hübéres Herceget*, a *bojárokat* és a *vajdákat* megilleti az a kiváltság, hogy nevükhöz hozzáillesszék a *-vics* végződést, például *Borisz Fjodorovics* stb. Ez megtiszteltetésnek számít, amelyre másoknak nincs joguk. Abban az esetben, ha megszólításuk közben valaki elhagyja ezt a szótagot, pénzbírságot vehetnek ki ezért a tiszteletlenségért arra, aki nem megfelelően szólította meg őket.

A nemesség negyedik, legalsóbb rétegét azok a személyek alkotják, akik *hercegi* címet viselnek, de a vezető családok ifjabb ágából származnak, lévén leszármazottaik sok nemzedéken keresztül. Nincs semmiféle családi örökségük pusztán nevüket és hercegi titulusukat kivéve, mert az a szokás náluk, hogy nevüket és titulusukat különbség nélkül minden gyermeküknek átadják, függetlenül attól, hogy hagytak-e valamit rájuk. Így a *vajdák*, vagy fővezérek fiai ugyancsak *vajdák*, bár meglehet, hogy soha nem voltak már csatában, a *hercegek* fiai pedig *hercegi* titulust viselnek, bár nincs semmilyen öröklött vagyonuk, amiből megélhetnének. A nemesek utóbbi rétege olyan számos, hogy semmire sem tartják őket, és gyakran lehet olyan *hercegekkel* találkozni, akik készek évi öt vagy hat rubelért, vagy márkáért

szolgálni akár egy alsóbb néposztálybelit is; de mindezek ellenére komolyan a szívükre vesznek minden *tiszteletlenséget* vagy jogaik bármilyen csorbítását. Ezek voltak tehát a nemesség különböző rétegei.

A másik

A másik néposztályt a *bojárfik*,

néposztály

vagyis azoknak a nemeseknek a gyerekei alkotják, akik megbecsülést élveznek, és ezt a címet a cári hadakban teljesített szolgálatért kapták, hozzátartozik katonai rangjukhoz, amelyet vagyoni helyzetük és születésük határoz meg. Ugyanide számíthatók a deákok, vagy titkárok is, akik a Cár szolgálatában állnak minden fontosabb városban, és az ottani hercegek mellé vannak beosztva.

A harmadik

Az utolsó csoportot az egyszerű

osztály

emberek alkotják, akiket *muzsikoknak*

neveznek. Ide számítják a kereskedőket és egyszerű kézműveseket is. Ennek a csoportnak a legalsóbb rétegét (akik nem tartoznak egyik osztályhoz sem) a falusi lakosok alkotják, akiket *jobbágyoknak* neveznek. A *bojárfiakról* (akik valamennyien katonai szolgálatban állnak) később fogunk beszélni a katonai erőkről és katonai tartalékokról szóló szakaszban; ami pedig a *muzsikokat*, azaz helyzetüket és életmódjukat illeti, róluk majd az *egyszerű népről* szóló fejezetben lesz szó.

Nehéz dolog megváltoztatni

Mindabból amit itt mondtunk, lát-

a kormányzást Oroszországban

ható, milyen nehéz megváltoztatni a

kormányzás rendszerét Oroszországban mostani helyzetében. Először is nincs senki a nemesség soraiban, aki a többiek élére tudna állni itt. Az előkelőségek, akik Csetvertyeket vagy tetrarchiakat kormányoznak, nem született nemesek, hanem deákok, akiknek ezt a rangot a Cár adományozta, és akik teljes függésben vannak az ő kegyelmétől, és valójában csak őt szolgálják. Ami az alájuk tartozó területeket kormányzó fejedelmeket illeti, ezek az emberek csak a hivatali címükkel járó jelentőséggel rendelkeznek, megfosztva minden hatalomtól, erőtől és bizalomtól. Hivataluk ellátása során nem szeretetet, hanem ellenkezőleg, a nép gyűlöletét vívják ki, mivel a nép látja, hogy nem azért helyezik föléjük őket, hogy igazságot szolgáltatásnak nekik, hanem azért, hogy a legnyomorúságosabb módon elnyomják őket, és hogy évente ne csak egyszer nyúzzák le róluk a bőrt (mint minden tulajdonos a maga birkáiról), hanem ellenkezőleg, nyírják és tépjék őket egész éven át. Ezen kívül hatalmuk és jogaik eléggé felaprózott, s igen korlátozott az az idő, amelyre kinevezik őket. Ily módon nem tudnak sem megerősödni, sem valamiféle vállalkozást végrehajtani, ha egyáltalán szándékukban állna valami újat csinálni. Ami az egyszerű népet illeti (mint az helyzetének és sajátosságainak alábbi leírásából világosabban látható lesz),

azon kívül, hogy híján van a fegyvereknek és tapasztalatlan a harci dolgokban (amiktől szándékosan távol tartják), szüntelenül megfosztják szellemi frissességétől és pénzétől olykor valamilyen közjólét érdekében való vállalkozás ürügyén, máskor pedig minden — az állam vagy a Cár érdekére való — hivatkozás nélkül. Így azután sem a nemességnek, sem az egyszerű népnek nincs lehetősége semmiféle újítással próbálkozni addig, amíg a hadsereg (amelynek létszáma eléri legalább a 80.000 embert, akik örökadományokat kapnak) egyöntetűen és ellentmondás nélkül alá van vetve a Cárnak és a dolgok jelenlegi rendjének. A hadsereg tagjainak pedig láthatólag buzgón kell gyakorolniok hivatásukat, egyrészt, mivel ez eleve a katonák sajátossága, másrészt, mert mindenütt teljes szabadságot élveznek atekintetben, hogy kényük-kedvük szerint bántsák, fosztogassák az egyszerű népet, s ezt éppen azért engedik meg nekik, hogy meg legyenek elégedve a dolgok jelenlegi rendjével. Az egyszerű nép és a hadsereg összeesküvésétől nem kell tartani, mert céljaik túlságosan különbözőek és ellentétesek. A dolgok ilyen reménytelen állapota az államon belül arra készteti a nép nagyobb részét, hogy valamilyen külső hatalom győzelmét kívánja, amely (véleménye szerint) egyedül képes megszabadítani őt ennek a zsar-noki kormányzásnak az igája alól.

A Cári Dumáról

Az Orosz Cárok a főrangú nemesség soraiból egyeseket tanácsadóknak neveznek ki, inkább megtiszteltetésként, mintsem az államügyek hasznára. Ezek egyszerűen *bojároknak* neveztetnek, és tanácsadóknak csak tág értelemben lehet őket nevezni, hiszen közös tanácsra igen ritkán — vagy sohasem — hívják őket. Akik valóban a Cár tényleges és titkos tanácsába tartoznak, nevezetesen azok, akik naponta mellette található az államügyekről való tanácskozás céljából, a *dumai* kiegészítő titulust viselik, és *dumai bojároknak* nevezik őket, gyűlésüket vagy ülésüket pedig *Bojár Dumának*.

A nép egyszerű vagy legalsóbb osztályáról Oroszországban

A legalsóbb osztály és az egyszerű nép helyzetéről már lehet némi fogalmunk azok alapján, amit az előbbieknél során elmondtunk a kormányzás módjáról, a nemesség helyzetéről az egyes területek és fontosabb városok irányításáról ebben az államban.

Az orosz nép rab

és szármalmas helyzete

Először is, szabadságukról, szabadságuk mértékéről ítélnünk annak alapján, hogy nem számítanak semelyik rendhez tartozónak sem, és nincsen sem szavazati joguk, sem helyük a *szoborban* vagy a magasabb zemsztvogyülésen, ahol azokat a törvényeket és nyilvános rendeleteket megerősítik, amelyek az egyszerű emberek elnyomását célozzák, hiszen a másik két

osztály, t. i. a nemesség és a papság, amelynek van szavazata az ilyen gyűlésen (bár messze nem élveznek rangjuk szerinti jelentőségüknek és jogaiknak megfelelő szabadságot, ami az egész állam érdekében szükséges a közös tanácskozásokon), arra törekszik, hogy minden teher az egyszerű embereket nyomja, s mindent rájuk hárítanak azért, hogy sajátmagukon könnyítsenek. Az, hogy milyen rab helyzetre vannak kárhóztatva jól látható nemcsak a Cárhoz, de a bojárokhoz és általában a nemesekhez való viszonyukból is (akik lényegében maguk sem mások, mint rabok, különösen bizonyos ideje), továbbá saját vallomásaikból, a nemesség vagy a felsőbb kormányzati személyek közül valakihez eljuttatott kéréseikből és egyéb papírjaikból: ezekben ugyanis magukat *holopoknak*, az illető nemes, vagy feljebbvaló jobbágyainak, vagy raboknak nevezik, éppúgy, mint ahogy a nemesek a maguk részéről a Cár holopjainak ismerik el magukat. Őszintén szólva azt mondhatjuk, hogy nincsen olyan szolga vagy rab, aki jobban félne urától, vagy aki nagyobb rabságban élne, mint az itteni egyszerű nép. Mindez nemcsak a Cárhoz, hanem a nemességhez, a főhivatalnokokhoz, a hadsereg tagjaihoz való viszonyukra is érvényes, olyannyira, hogy ha a szegény *muzsik* találkozik valakivel közülük az úton, akkor kötelessé elfordulni, mint aki nem mer a szemükbe nézni, sőt arca kell borulnia, fejét a földhöz verni, pontosan úgy, ahogy szentjeinek képei előtt hajlik meg.

Másodszor, ami a földet, az ingóságokat és az egyszerű nép egyéb tulajdonait illeti, mindez csak névleg az övé, valójában egyáltalán nincs megvédeve sem a felsőbb hatalmak, de még az egyszerű nemesek, tisztviselők, katonák fosztogatásaitól sem. Az adókon, vámokon, konfiskációkon és egyéb, a Cár által kivetett közilletékeken kívül az egyszerű nép olyan rablásnak és adóterheknek van kitéve a nemesek, a különböző tisztviselők és a Cár által közügyekben kiküldött emberek részéről, különösen az úgynevezett *postaállomásokon* és gazdag városokban, hogy sok olyan fél vagy egy-mérföldes falut és várost lehet látni, amely teljesen üres, mert a lakosság más helyre menekült a vele való durva bánásmód és erőszak elől. Így a *Moszkvába* vezető úton *Vologda* és *Jaroslavl* között (a kettő közti kilencven versztán az ő mértékük szerint, ami egy kevéssel több, mint száz angol mérföld) legalább ötven olyan teljesen elhagyott *faluval* találkozhatunk – némelyek fél, mások egész mérföldnyi hosszúságúak – amelyek egészen elnéptelenedtek. Azok, akik többet utaztak ebben az államban, mint amennyit nekem időm és lehetőségeim engedték, azt mesélik, hogy ugyanez tapasztalható az állam többi részén is.

Az a rendkívüli sanyargatás, amelynek az egyszerű emberek ki van

nak téve, teljesen elveszi a kedvüket attól, hogy saját mesterségükkel foglalkozzanak, hiszen minél tehetősebbé válik közülük valaki, annál nagyobb a veszélye annak, hogy nemcsak a vagyoniát veszíti el, hanem még az életét is. Ha van is valakinek valamilyen tulajdona, igyekeznek azt minél jobban eltitkolni, egyesek kolostorba adják, mások pedig elássák a földbe vagy az erdőben, amint azt idegen betöréskor szokták tenni. Ez a félelem olyan erős bennük, hogy igen gyakran tapasztalhatjuk, mennyire megrémülnek, ha a *bojárok* vagy a nemesek közül valaki tudomást szerez eladni szándékozott árujukról. Gyakran láttam, hogy szétbontva árujukat (mint például prémet stb.) egyre körülpillantgattak és az ajtóra meredtek, mint az olyan emberek, akik attól félnek, hogy utoléri és elfogja őket valamiféle ellenség. Amikor megkérdeztem tőlük, hogy miért csinálják ezt, megtudtam, hogy azért, mert kétségeik voltak afelől, hogy nem volt-e a látogatók között valaki a cári nemesek közül, vagy valamely *bojárfi*, akik cinkosákkal visszajönnek és erőszakkal elveszik minden portékájukat.

Íme, ezért adja a fejét lustaságra és ivászatra a nép (bár általában minden munkát képes elviselni), és nem törődik semmi egyébvel, mint a napi táplálkozással. Ettől van az, hogy az *Oroszországra* jellemző termékeket (mint arról fentebb szó volt, például: viaszt, faggyút, bőrt, lent, kenderet és egyebeket) a korábbiakkal ellentétben sokkal kisebb mennyiségben termelik és szállítják külföldre, hiszen a nép, mivel elnyomják és megfosztják mindenétől, amit szerez, elveszíti minden munkakedvét. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy mindezen elnyomás ellenére, még a legutóbbi időkben is három a kupeczek közül való testvér közösen kereskedett egy olyan tőkével, amely, mint feltételezték, mintegy 300.000 rubelnyi készpénzből állt, a földeken, jószágon és egyéb árun felül. Hogy erre sor kerülhetett, ezt részben tartózkodásunk helyének kell tulajdonítani, amely nagy távolságra található az udvartól, nevezetesen *Vicsegdában*, 1000 mérföldre *Moszkvától*, vagy még többre. Akik személyesen ismerik őket, azt állítják, hogy egész éven át tízezer ember dolgozott náluk, akik sófejtéssel, szekeken és bárkákon történő szállítással, erdőirtással stb. foglalkoztak, nem számítva azt a legalább 5.000 paraszti lelket, akik a falvakban éltek és az ő földjüket művelték.

Saját doktoraik, sebészeik, patikusaik és mindenféle kézműveseik voltak a *hollandok* és más külföldiek közül. Beszélnek, hogy évente mintegy 23.000 rubelt fizettek a Cárnak (ezért is engedte meg nekik, hogy kereskedelmet folytathassanak), és néhány helyőrséget tartottak fenn a hozzájuk közeli *Szibériai* határon. A Cár elégedett volt adójukkal mindaddig, amíg földet nem szereztek Szibériában, és letelepülésre alkalmassá nem tették

azt égetéssel és erdőirtással, *Vicsegdától Permig*, 1000 verszta hosszúságban: ekkor erőszakkal elvett tőlük mindent. Irigység, és az ottani politikával összeegyeztethetetlen gazdagság – bárkinek a kezében legyen is az, különösen ha *muzsik* kezében – miatti harag készítették a Cárt arra, hogy kezdetben kevesebbet, néha egyszerre 20.000 rubelt is, majd mind többet vegyen el tőlük, míg végül fiaik mostanra szinte vagyon nélkül maradtak, s csupán csak egészen kicsi részét tudták megőrizni az atyai vagyonnak, miközben minden egyéb a cári kincstárba vándorolt. A nevük: *Jakov, Grigorij* és *Szimeon*, Anyik fiai voltak.

Az ész és a tehetségek elnyomása

Ami az egyszerű emberek más tulajdonságait illeti, bár észrevehető bennük bizonyos tehetség a művészetekben (amint azt a felnőtt emberek és a gyerekek egészséges, józan esze alapján meg lehet ítélni), mégsem jeleskednek még a kézműves iparban sem, még kevésbé a tudományokban vagy az irodalomban, amiiktől éppúgy igyekeznek szándékosan eltéríteni őket, mint minden hadi gyakorlattól, azért, hogy könnyebb legyen megtartani őket abban az elnyomott helyzetben, amelyben most vannak, és hogy ne legyen sem tehetségük, sem kedvük valamiféle újításra szánni magukat. Ugyanezzel a céllal tiltják meg nekik azt is, hogy utazzanak, nehogy megtanuljanak valamit idegen tájakon, és nehogy megismerkedjenek azok szokásaival. Ritkán találkozhatunk *oros*z utazóval, legfeljebb követtel vagy menekülővel: de innen elmenekülni nagyon nehéz, mert rendkívül éberen őrzik az összes határt, és a büntetés az efféle kísérletért, abban az esetben, ha elfogják a bűnöst, halál és minden vagyon elkobzása. Csak írni és olvasni tanulnak, azt is igen kevesen. Ugyanezen okból nem engedik meg külföldieknek sem, hogy államukba utazzanak valamely művelt országból. Csak kereskedelmi ügyekben, saját áruik eladása érdekében, és azért, hogy rajtuk keresztül külföldi termékekhez jussanak, léphetnek az ország területére.

A cár saját országával szembeni féltékenysége

Ezzel a céllal a mostani 1589-es esztendőben megvitatták maguk között valamennyi külföldi kereskedő állandó lakóhelyre való letelepítésének kérdését a határmenti városokba, s azt, hogy a jövőre nézve óvatosabbnak kell lenni a többi külföldit illetően, akik az állam belső területeire szándékoznak utazni, nehogy a megszokottnál jobb szokásokat és tulajdonságokat csempésszenek be hozzájuk. Ugyanezért van törvénybe rögzítve, hogy senki se lépjen ki saját rendjéből, úgyhogy a *muzsik*, az iparos vagy a földműves fia mindenkor *muzsik*, iparos és így tovább marad, és nem juthat tovább annál, mint hogy megtanul írni-olvasni, elérheti a lelké-

szek vagy a deákok közé való felemelkedést. Nyelvük azonos a *Szlávval*, amely – mint feltételezik –, inkább származik az *Oroszból*, mint az *Orosz* a *Szlávból*. Ismeretes, hogy a Szlávnak nevezett nép *Szarmataországban* keletkezett, ott aratott győzelmeinek következtében.

Az orosz nép mindennapi életéről és sajátosságairól

Testalkat

Az *Orosz* nép otthoni életéről és sajátosságairól bizonyos elképzeléseink már lehetnek abból, amit a társadalmi helyzetről és az állam szokásairól szóló fejezetben mondottunk. Ami testalkatukat illeti, inkább magas természetűek és nagyon teltek, szépnek tartják ugyanis a kövérséget és testességet, s emellett igyekeznek hosszú, sűrű szakállt növeszteni. Többnyire azonban bágyadtak és tétlenek, ami feltehetően részben az éghajlattól és a téli hideg okozta álmatlanságtól van, részben a tápláléktól, ami főleg gyökerekből, hagymából, fokhagymából és hasonló kellemetlen nedveket termelő növényekből áll; ezeket önmagukban és más ételekkel együtt is eszik.

Táplálkozás

Étkezési kultúrájuk egyszerűen szörnyű. Amikor evéshez látnak, felhajtanak egy *serleg* vagy kisebb csésze vodkát (amit orosz bornak neveznek), azután az étkezés végéig nem isznak semmit, de akkor azután jól leisszák magukat mindannyian, és minden korty után összecsókolódnak, úgyhogy ebéd után semmiről sem lehet velük beszélgetni. Mindannyian a padokhoz húzódnak, hogy szunyókáljanak, mivel hogy ebéd után pihenni szoktak, éppen úgy, mint éjszaka. Ha sok különféle ételt készítettek, akkor először a sültet tálalják (hiszen kevés sültet esznek), és utána a levest. Teljesen megszokott dolog számukra hetente minden nap lerészegedni. Legfőbb italuk a mézsör, a szegényebb emberek pedig vizet és valami híg italt isznak, amelyet *kváznak* neveznek, ami (ahogy mondtuk) nem más, mint egy kevés malátakeverékkel megsavanyított víz.

Ez a táplálkozás különféle betegségeket okozhatna, de hetente két vagy három alkalommal fürdőbe járnak, ami számukra mindenféle gyógyszer helyettesít. Egész télen és a nyár nagy részében is fűtik *kemencéiket*, amelyek hasonlóan vannak építve, mint Németországban a fürdőkemencék, és úgy felmelegítik a házat, hogy az egy idegennek először valószínűleg nem tetszik. E két szélsőség, főleg télen, forróság bent a házban és fagy az udvaron, a táplálkozással együtt, sötét, beteges arcszínt ad nekik, mert bőrük a hidegtől és forróságtól kékül-zöldül és megráncosodik, különösen a nőké, akiknek az arcszíne többnyire sokkal rosszabb, mint a férfiaké. Vé-

leményem szerint ez attól van, hogy állandóan a forró szobában ülnek, s főleg a fürdő és a kemence fűtésével foglalkoznak, és gyakran vannak gőzben.

Az Orosz ember, mivel hozzászokott mindkét szélsőséghez, a forrósághoz és a fagyhoz egyaránt, sokkal könnyebben tudja elviselni ezeket, mint a külföldiek. Gyakorta lehet látni, amint (testük erősítésére) kirohannak a fürdőből, habosan és a forróságtól gőzölögve, mint a malac a nyárson, és csupaszon belevetik magukat a folyóba, vagy hideg vizet zúdítanak magukra, még a legnagyobb fagyban is. A nők, igyekeztve elrejtetni kellemtelen arcszínüket, olyannyira fehéritik és pirosítják magukat, hogy azt bárki észreveheti. Csakhogy ez ott senkit sem érdekel, mert ilyen a szokás náluk, ami nemcsak hogy nagyon tetszik a férjeknek, de ők maguk engedik meg feleségüknek és lányaiknak, hogy fehéritőt és pirosítót vegyenek arcuk festésére és örülnek, hogy förtelmes nőkből szép babákká válnak. A festéktől ráncosodik a bőr, még rútabbakká válnak, amikor lemossák.

Az előkelők

Öltözékük hasonlít a görögökére.

öltözéke

A bojárok így öltözködnek: Először is fejükre *taftyát*, illetve kis hálósapkát tesznek, ami alig valamivel többet takar be, mint a fejük tetejét, és általában gazdagon ki van varrva selyemmel és arannyal, gyönggyel és drágakövekkel van díszítve. Hajukat egészen kopaszra nyírják, kivéve, mikor valaki kegyvesztett a Cárnál. Ilyenkor megnöveszti a haját, egészen vállig, s eltakarja vele arcát, lehetőleg minél rútabbul és visszataszítóbban. A *taftya* felett nagy kucsmát viselnek ezüstróka prémjéből (amit a legjobb prémnek tartanak) *tiarával* vagy hosszú kalaptomppal, perzsa vagy babilóniai sapkához hasonlóan. Nyakukba (ami mindig csupasz) gyöngyből és drágakövekből való, három-négy ujjnyi széles nyakéket akasztanak. Az ing fölé (amit varrással díszítenek, mivel nyáron otthon csak ezt viselik, *darockaftánt* vagy könnyű selyemöltözetet öltenek, térdig érőt, amely elöl gombolódik, és azután *köntöst* vagy szűk, begombolt ruhát, *perzsa* övvel, amelyre késeket és kanalat akasztanak. A köntösöket, amelyek egészen bokáig érnek, általában aranybrokáttal varrják ki. A köntös fölé drága selyemanyagból való, prém bélésű, arany-sújtással körülvart, végig nyitott ruhát öltenek: ezt *fereznek* nevezik. A másik, kamelotból vagy hasonló anyagból való felső öltözet az *ohabeny*, egészen hosszú ujjakkal és gallérral, drága ékkövekkel és gyönggyel díszítve. Amikor elmennek otthonról, mindezen ruházat fölé (amely nagyon könnyű, noha több darabból áll), az úgynevezett *odnorjadvát* veszik, amely hasonlít az *ohabenyra*, azzal a különbséggel, hogy gallér nélkül varrják; általában vékony posztóból vagy kamelotból szokott lenni. A csizma

amit lábbeli helyett viselnek, a beleillesztett *kapcával* (harisnya helyett), *perzsa* bőrből készül, amit *szattyánnak* neveznek, és gyönggyel van kivarrva. Az alsó ruha általában aranybrokátból van. Az udvarból mindig lóháton távoznak, még a legkisebb távolságra is, és ezt betartják bojárfik és nemesek egyaránt.

A nemesek

öltözéke

használnak a ruhákhoz, de a köntös vagy az alsó ruházat náluk is olykor aranybrokát szokott lenni, a többi ruha posztó vagy selyem.

Az előkelő nők

öltözéke

A bojárfik illetve nemesek ugyanúgy öltözködnek, csak más anyagot használnak a ruhákhoz, de a köntös vagy az alsó ruházat náluk is olykor aranybrokát szokott lenni, a többi ruha posztó vagy selyem.

Az előkelő nők (akiket *bojárfeleségeknek* neveznek) fejükön taftszalagot viselnek (általában pirosat), fölötte pedig fehér színű sapkát, amit *nauruzának* (obrosa) neveznek. Efölé a sapka fölé a *zemsztvosapkának* nevezett sapkát veszik (fejrevaló gyanánt, aranybrokátból), amely gazdag prém-szegéllyel, gyönggyel és drágakövekkel van díszítve. Egy ideje felhagytak a sapka gyönggyel való díszítésével, mert a deák- és kupecfeleségek utánozni kezdték őket. Fülükben két vagy több hüvelyknyi *fülbevalót* viselnek, aranyat, rubinokkal, zafírokkal vagy más drágakövekkel. Nyáron gyakran öltötenek vékony fehér vászonból vagy batisztból való fátylat, amit álluk alatt kötnek meg, két hosszú, lógó rojttal. Az egész fátyol sűrűn van díszítve gyönggyel. Amikor esős időben kilovagolnak vagy kimennek az udvarról, akkor (*zemsztvo-sapkának* nevezett) fehér sapkát vesznek fel, színes zsinórokkal. Nyakukon három-négy ujjnyi széles nyakéket viselnek, amely értékes igazgyönggyel és drágakövekkel van díszítve. Felső ruhájuk bő, *opasenynek* nevezik, általában vörös, bő és egész ujjakkal, amelyek földig érnek, előlről gombolódik, nagy arany vagy legalábbis aranyozott ezüst gombokkal, amelyek majdnem diónyi nagyságúak. Fölül, a gallér alatt hozzá van varrva még egy nagy, széles, drága prémből való gallér, amely majdnem hátközépig ér. Az *opaseny* alatt, vagy felső ruhaként, viselnek egy másikat, amelyet *letnyiknek* neveznek, s amit elől kivágás nélkül varmak, nagy, bő ujjakkal, amelyek fele könyékig általában aranybrokátból készül, ez alatt *zemsztvo-ferez*t hordanak, amit könnyedén terítenek magukra, és amely egészen lábig gombolódik. Kezükön nagyon gyönyörű, két ujjnyi széles karkötőt viselnek, igazgyöngyből vagy drágakövekből. Mindannyiuk lábán félcsizma van, fehér, sárga, világoskék vagy más színű bőrből, amely igazgyönggyel van kivarrva. Ilyen parádés az előkelő nők öltözéke *Oroszországban*. Az egyszerű nemesi feleségek ruhái csak anyagukban különböznek, de a szabásuk ugyanaz.

A muzsikok illetve egyszerű emberek öltözéke

Ami a muzsikokat és feleségüket illeti, ők nagyon szegényesen öltöznek: a férfi *odnorjadkában* vagy durva, fehér vagy sötétkék posztóból készült bő ruhában jár, amely egészen sarokig lelóg, és széles övvel van körülfogva, fölé *bundát* vagy hosszú prém- illetve báránybőrzekét vesznek, ezen kívül prémsapkát és csizmát hordanak. A szegényebb muzsikoknak tehénbőrből van az odnorjadkájuk. Így öltözködnek télen. Nyáron a testükön levő ingen és a lábukon levő csizmán kívül semmit sem hordanak. A nő, ha szépen akar felöltözni, piros vagy sötétkék ruhát ölt, és fölé meleg *prémbundát* télen, nyáron pedig csupán két inget (mert így nevezik), egyiket a másikra, otthon is és ha kimennek az udvarról, akkor is. Fejükön valamiféle színes anyagból való sapkát viselnek, sokan éppúgy bársonyból vagy aranybrokátból, és többnyire szalagokat. Ezüsből vagy más fémből készült fülbevalót és a nyakban viselt kereszt nélkül nem lehet egyetlen *Orosz* nőt sem látni, sem férjnél levőt, sem hajadont.

Adottságaik és képességeik

Ami adottságaikat és életmódjukat illeti, jó szellemi képességekkel rendelkeznek, nincsenek meg azonban azok az eszközeik melyekkel adottságaikat – más népekhez hasonlóan – a nevelés és a tudomány által fejleszteni tudnák. Igaz, ebben az esetben kölcsönözhetnének a *lengyelektől* és más szomszédaiktól; de hiúságból kitérnék előlük, saját szokásaikat többre tartják minden más ország szokásainál. Ennek oka részben abban is rejlik (amint azt fentebb megjegyeztem), hogy nevelésük módját (ami minden komolyabb műveltségtől és polgáriassulástól mentes) hatóságaik az államuk számára legjobbnak tartják, mivel a nép aligha túrné el a fennálló kormányzati formát, ha valamiféle műveltséget, Istenről és a társadalmi berendezkedésről jobb fogalmat kapna. Ezért semmisítenek meg a Cárok minden eszközt, ami a fennálló megjavítására szolgálna, és igyekeznek be nem engedni semmiféle olyan ún. idegen elemet, amely képes lenne megváltoztatni a bennszülött szokásokat. Ezt a magatartást valamelyest meg lehetne bocsátani, ha nem nyomná rá különös bélyegét a lakosok jellemére. A fontos hivatalos személyek és egyéb előljárók velük szembeni durva és kegyetlen cselekedeteit látván, ők éppoly embertelenül bánnak egymással, különösen a nekik alávetettekkel és a legalsóbb rendűekkel, úgyhogy a legutolsó és legnyomorultabb *paraszt* is (ahogy ők nevezik az egyszerű embert), aki megalázkodik és csúszik-mászik a nemes előtt, mint a kutya, és lenyalja a port annak lábáról, elviselhetetlen zsarnokká válik, mihely valakinek fölébe jut. Emiatt van itt rengeteg rablás és gyilkosság. Az emberi életnek nincs nagy értéke. Gyakran rabolnak az utcákon, magukban a vá-

*Az orosz nép
kegyetlensége*

rosokban, ha valaki este későn járkal,
de a kiáltásra egyetlen ember sem jön
ki a házból, hogy segítséget nyújtson, még ha hallotta is a jajgatást. Nem
akarok a szörnyű gyilkosságokról és más kegyetlenségekről beszélni, amik
náluk történnek. Aligha hiszi el valaki is, hogy hasonló gaztettek történhet-
nek emberek között, különösen olyanok között, akik keresztényeknek
vallják magukat.

A csavargóknak és koldusoknak se szeri, se száma: az éhség és a vég-
szükség annyira elcsigázza őket, hogy a legszörnyűbb, legkétségbeejtőbb
módon könyörögnek alamizsnáért, e szavakkal: *Adjál és vágj le engem, ad-
jál és ölj meg engem*, stb. Ebből következtetni lehet arra, hogyan bánnak
a külföldiekkel, ha ennyire embertelenek és kegyetlenek saját honfitársaik-
kal szemben. Ennek ellenére, őszintén szólva mégsem lehet azt mondani,
hogy túlsúlyban lenne ebben az országban a kegyetlenség vagy a féktelen-
ség. Különben az utóbbiról beszélni sem akarok, mert annyira förtelmes,
hogy nehéz megtalálni a megfelelő szavakat kifejezéséhez. Az egész állam
telistele van hasonló bűnökkel. És csodálkozhatunk-e ezen, amikor nincse-
nek törvényeik a feslettség, házasságtörés és más bűnök megfékezésére?

Ami az adott szóhoz való hűséget illeti, az *Oroszok* többnyire szinte
semmibeveszik azt, amint valamit nyerhetnek a csalással és az ígéret meg-
szegésével. Az igazat megvallva azt lehet mondani (s ez jól ismert azok
előtt, akik kereskedelmi ügyekben többször kerültek velük kapcsolatba),
hogy a kicsitől a nagyig (kivéve nagyon keveseket, akiket igen nehéz fellel-
ni) semelyik *Orosz* sem hisz el semmit, amit a másik mond, viszont ő ma-
ga sem mond semmi olyat, amire támaszkodni lehetne. Ezek a tulajdonsá-
gok teszik őket megvetetteké minden szomszéduk szemében, különösen
a *Tatórokéban*, akik sokkal becsületesebbnek és igazságosabbnak tartják
magukat az *Oroszoknál*. Azok, akik figyelmesen megvizsgálták mindkét
nép állapotát, feltételezik, hogy az *Oroszok* kormányzati módszere és cse-
lekedetei iránti gyűlölet volt mindeddig a legfőbb oka a *Tatórok* pogány-
ságának és a kereszténységtől való undorodásának.